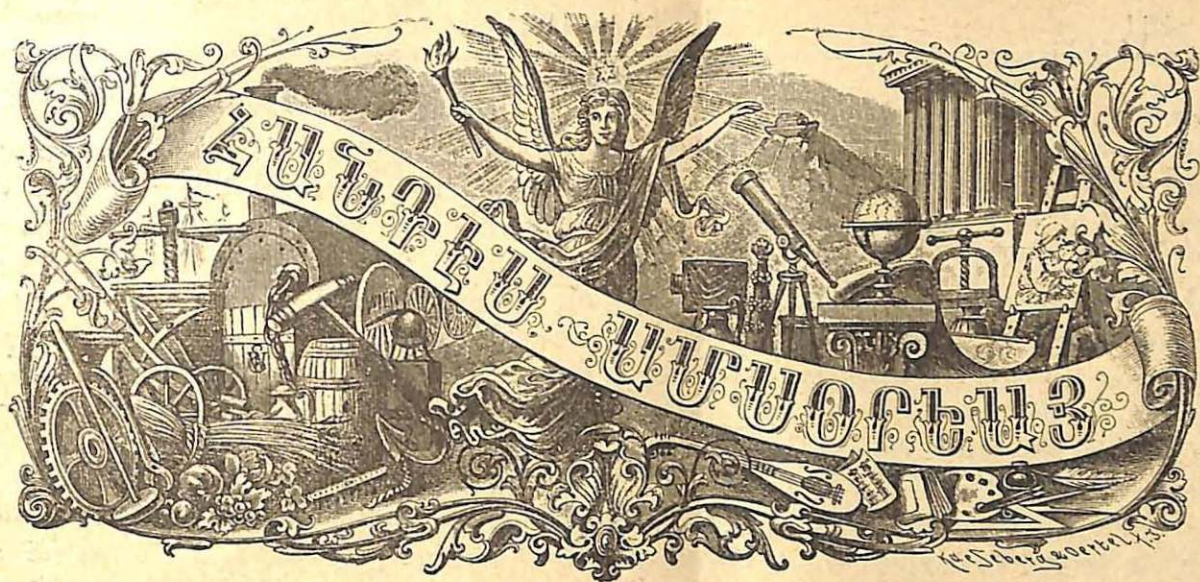

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

ԼԵ. ՏԱՐԻ 1921

Տարեկան 20 ֆրանկ:

ԹԻԻ 3-4
ՄԱՐՏ—ԱՊՐԻԼ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԵՒՍԵԲԵՆՑ ԵՄԵՍԵՑԻՈՑ ԳԵՍԵԿՈՆՆ ՄՆԱՑՈՐԳՆԵՐԸ

ԲՆԱԳԻՐՆԵՐ ԵՒ ՁԵՌԱԳՐԱԿԱՆ
ՀԱՄԱՐՆԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Լսեցեալ Եմեսացւոյ¹
կիսարիանոսական
տեսութիւններուն
գիտակցութիւնը կը
թուի թէ մղած է
նախանձանդիր
մեր նախնիքը դուրս
վտարելու անոր ա-
նունը հայ մատե-

նագրութեան շրջանակէն կամ անոր գործերուն
ընդօրինակութեան անփոյթ գտնուելով կամ

ղանոնք ուրիշ Հայերու վերագրելով եւ կամ
պարզապէս «Եւսեբի» եւ «Եմեսու» շատ անո-
րոշ անուններով միայն գոհանալով: Այսպէսով
յառաջագայած է ձեռագիրներու մէջ խորա-
գիրներու խառնակութիւն եւ հեղինակներու
շփոթութիւն: Բարեբախտաբար յոյն կամ ա-
սորի աղբիւրներով, ինչպէս նաեւ ձեռագրական
համեմատութիւններով կայ կարելիութիւն տա-
կալին՝ իր բնիկ տիրոջը վերագարձընել ճառա-
կան բովանդակութեամբ քանի մը գրութիւն-
ներ, որոնք անարդարօրէն կը կրեն ցայժմ օտար
անուններ եւ անբաւական գլխակարգութիւններ:

Աւգերեան Սեբերիանու ճառերուն
հրատարակութեան յառաջաբանին մէջ կը ծա-
նօթագրէ թէ «գրչագիր նախագաղափար ճա-
ռիցս ունէր թուական 930, յորմէ մերս օրինա-
կեալ է ի 1673: Ի գրչագրի աստ մերում
տասն միայն էին ճառք կարգաւ, զայլսն ի ճառ-
ընտրաց ժողովեցաք ի մի. սակայն եւ այնպէս
այս հնգետասան ճառք ոչ բովանդակեն զամե-
նայն գիրս Սեբերիանոսի զառ ի հարցն թարգ-
մանեալս¹»: Ճառընտիրներէ հաւաքուած վերջին
հինգ կտորները սակայն որոշակի Սեբերիանու
անունը չեն կրեր, Աւգերեանն է որ, չեմ
գիտեր ինչու, «Եւսեբի» կամ «Եմեսու» ա-
ստութիւններէն առանց վարանելու՝ ոչ միայն

¹ Կենսագրութեան եւ գրական գործունէութեան
համար հիմնէ միայն Thilo, Über die Schriften des Euse-
bius von Alexandrien und des Eusebius von Emisa, Halle 1832; Bardenhewer, Geschichte der altkirch-
lichen Literatur, Freiburg im Br. 1912, Գ. Հատոր,
էջ 263 եւ Wilmarthi նոր ուսումնասիրութիւնը Le sou-
venir d'Eusèbe d'Émèse, ի թերթին Analecta Bollan-
diana, 1920, էջ 242-258:

¹ Սեբերիանոսի Եմեսացւոյ Գաբաղացւոց Եպիսկո-
պոսի ճառք ժե. վէնետիկ 1830, Յառաջարան, տես նաեւ
Հայաշարին հրատարակութեան Յառաջարանը, Severiani
Gabalorum Episcopi Emesensis homiliae, Venetiis 1827,
էջ XVII:

Գարաղազացւոյ կը վերագրէ զանոնք, այլ նաեւ Սեբերիանոսն ալ կը դնէ ծննդեամբ Եմեսացի. «Սեբերիանոսս այս, որ եւ Սեւերիանոս, որպէս թուի Եմեսացի, էր Գարաղազացոց Եպիսկոպոս»¹:

Խնդրոյ նիւթ այս հինգ ճառերը սակայն ներքին զօրեղ պատճառներ թոյլ չեն տար այնպէս դիւրաւ Սեբերիանոսի ընծայելու. Դիւրկոս քննելով զանոնք մանրամասնօրէն կը յանգի բացարձակապէս ճիշդ սա եզրակացուածին թէ խնդրական ճառերը ոչ միայն ոճի եւ յօրինուածութեան տեսակէտով² բոլորովին կը զարտուղին Սեբերիանոս ճառերէն, այլ նաեւ գաղափարներու արտայայտութեամբ³. կը վերլուծէ Դիւրկոս այս ճառերը ու կը մատնանշէ անոնց ինքնատիպ նկարագիրը, ու այս նկարագիրը «ցօւղորայս ապաստան» կու գայ կը միանայ այն նկարագրին հետ, զոր Thilo կը գծէ յատկորոշելու համար Եւսեբիոսայ Եմեսացւոյ ճառերը⁴: Ոճի, յօրինուածութեան ու գաղափարներու զուգորդութիւնը, ինչպէս նաեւ «Եւսեբի» եւ «Եմեսոս» անուններու գոյութիւնը բաւական են արդէն խախտելու Աւգերեանի ենթադրութիւնը. ստուգութեան վերածելու համար սակայն հակառակ ենթադրութիւնը հարկ է նկատողութեան առնուլ ձեռագիրներու եւ ուրիշ թարգմանութիւններու մէջի տրամադրած ընթերցուածները. ձեռագրական ու ընդգրկական կարեւոր համեմատութիւններով է որ Եւսեբիոս կրնայ տիրանալ իր հայ մատենագրութեան մէջ մնացած ճառերուն:

Աւգերեանի հրատարակութեան ԺԻ. ճառը (էջ 219—221) կը կրէ սա գլխակարգութիւնը. «Երանելւոյն Եւսեբի եպիսկոպոսի է իւրեւոր ժողովեան»⁵. ոչինչ ըսող այս գլխակարգութիւնը կը լուսարանէ բարեբախտաբար Մատենադարանիս Թ. 748 տակաւին չցուցակագրուած ձեռագրին կատարելագոյն ընթերցուածը՝ Եւսեբիոս Կեսարացիէն ետքը յիշուած

բաղմամբիւ Եւսեբիոսներու¹ մէջէն «Եմեսոս Եպիսկոպոսին» ընծայելով ճառս. «Երանելւոյն Եւսեբի եպիսկոպոսի է իւրեւոր ժողովեան»². թիւ 85բ—86բ. ինչ որ կ'ըսէ այս գլխակարգութիւնը, նոյնը կը հաստատէ նաեւ բովանդակութիւնը. un bon sens alerte et avisé, un sentiment du réel, une sagesse du jugement et un tempérament humain et sympathique³ ահա Եւսեբիոսի նկարագրականը, զոր կարելի է տեսնել եւ զգալ խնդրական ճառիս իւրաքանչիւր նախադասութեան մէջ: «Եւսեբի» անունը վարանեցուցած է արդէն Աւգերեան, որ Սեբերիանոս հայ-լատին հրատարակութեան մէջ ճառիս կցած է հետեւեալ դիտողութիւնը. «Ի ճառընտ. Գ. 645, ուր եթէ չիցէ վրիպակաւ գրեալ «Եւսեբի» փոխանակ «Սեբերիանոսի», լինի գործ Եւսեբի Կեսարացւոյ կամ աշակերտի նորա Եւսեբի միւս Եմեսացւոյ⁴:

Աւգերեանի հրատարակութեան ԺԴ. ճառը (էջ 212—218) դարձեալ անորոշ ու մ.ւ.թ խորագիր մը կ'ընծայէ. «Երանելւոյն Եւսեբի եպիսկոպոսի է իւրեւոր ժողովեան»⁵. ուրախ ենք սակայն որ իսկական խորագիրը կ'աւանդէ մեզի «Կնիք Հաւատոյ, Ի Հաւաքիչը, որ բաւականաչափ ընդարձակ հասուած մը յառաջ կը բերէ իրեն յատուկ մանրամասն տեղիքով.

¹ Post Eusebium Caesariensem alii Eusebii amplius sexaginta sunt enumerati et descripti, Fabricii Bibliotheca, vol. VII, էջ 409, տես նաեւ Thilo, անդ, էջ 55:

² Այս ճառը «ուրիշերէն» ընծայուած է Եւսեբիոս Կեսարացւոյ, Ջարը հանաւէան, Թարգմանութիւնը նախնեաց, Վերետիկ 1889, էջ 686: Այս ճառն է անուշտ դարձեալ որ Կարիւնեան Գուցարի մէջ կը յիշուի «Սեբիոսի եպիսկոպոսի է ժողովեան Եւսեբի» գլխակարգութեամբ, Թ. 901, էջ 76:

³ Wilmart, Le souvenir d'Eusèbe d'Émèse, անդ, էջ 253:

⁴ Videtur pro Severiano Eusebii nomen substitutum fuisse, si non est sermo Eusebii Caesariensis, vel discipuli eius Emisseni. Verum antecedens sermo et praesens eundem auctorem lectori commendat, orthodoxum videlicet ut Severianum, հայ-լատ. հրատարակ. էջ 442. Դիւրկոս սակայն դիտել կու տայ թէ այս ճառին մէջ «ստատոսային վաճառականքն տալ Եւսեբիոս Եմեսոսի գահական» գրեւէ զՅովսէփի ծառայութիւն, նոյնպէս եւ աստ տային երեսուն արծաթի, զի վաճառեցի տեսչորդին ի սպանդոյն (էջ 219), մինչդեռ Սեբերիանոս Բ. ճառին մէջ Յովսէփն ոչ թէ ընդհանրապէս Յովսէփայ Բուր Եւսեբիոսէն հետ կը համեմատուի, այլ պարզապէս միայն Յովսէփի հետ. «պարտ էր յայնժամ վաճառել զՅովսէփի ձեռք Յովսէփի, քանզի եւ վաճառել ի նկարարին ի ձեռք Յովսէփի մատնի եղեւ» (էջ 150), De Severiano Gabalitano, էջ 63:

¹ Անդ, Գառաջբան, իսկ աւելի մանրամասն հայ-լատին հրատարակութեան յառաջաբանին մէջ, էջ XVI: Որոշ թէ թէ իսկապէս ուր ծնած է Սեբերիանոս, հին պատմագիրքը լու. են այս մասին, հմտ. Սոկրատ, Զ. 11, Սոկրատես, Բ. 10, Պալլադիոս, Dial. de vita Chrysost. (Migne, Pat. gr. 47, էջ 5) եւ Փեռնագիոս, De viris illustr., c. 21 (Migne, Pat. lat. 58, էջ 1073) եւ այլն:

² De Severiano Gabalitano, scripsit G. Dürks, Coloniae 1917, էջ 60, 61, 62:

³ Անդ, էջ 63:

⁴ Thilo, Über die Schriften des Eusebii von Alexandrien und des Eusebii von Emesa, էջ 71:

1753-71

“Երանելոյն Եսէֆէի եպիսկոպոսի Ես(է-)-ցոյ”¹ է խառնել, որ յերեստողէ, լաւն հաւատոյն է լաւ-
 լաւանոց հաւելն է Բաւէն² է-ի զլաւարանոցն լաւել
 ինչ զարդիցի³։ Հետաքրքրական է այս յա-
 ռաջներու թիւնը անոր համար մանաւանդ, որ
 “Գրեալ է. յետ պատառոյն եմուտ սատանայ. էն
 (Կնիք Հաւատոյ, էջ 323, տող 29) մինչեւ
 “փայտ փոխանակ փայտի” (անդ, էջ 324,
 տող 10) հատուածը ոչ թէ “իսկ զլարչարա-
 նացն լուել, սկզբնաւորութեամբ ճառին (Աւ-
 գերեանի ԺԳ.ին) կը պատկանի, այլ “փու-
 թասցուք ի խաչն քրիստոսի” ճառին (Աւգե-
 րեանի ԺԵ.ին), որ էր, ինչպէս տեսանք,
 “Երանելոյն Եսէֆէի սրբոյ եպիսկոպոսի Էմե-
 սու”⁴ թէ ինչպէս երկու ճառերը “Կնիք Հաւա-
 տոյ”ի մէջ խառնուած են իրարու, չեմ գիտեր,
 այս ստոյգ է սակայն որ նաեւ “Կնիք Հաւա-
 տոյ”ն իր կարգին այս յառաջներու թեամբ ԺԵ
 ճառն ալ Եսէֆէիայ Եմեսացոյ արտագրու-
 թիւն գիտէ։ — “Իսկ զլարչարանացն լուել”
 սկզբնաւորութեամբ ճառին յառաջներու թիւնը
 Կնիք Հաւատոյի մէջ կը սկսի “Եւ նա երթեալ
 կայր կազմ, ոչ ի զանխու տեղիս, այլ եւ զոր
 մատնին ճարտար գիտէր” տողերով (էջ 324,
 տող 17 = Սեբեր., էջ 212, տող 9) եւ կը
 շարունակուի մինչեւ “զիւրդ կարէին ակամայ
 ունել” նախադասութիւնը (էջ 324, տող 33—
 34 = Սեբեր., էջ 212, տող 29)։ Հոս դուրս
 կը մնայ ընդարձակ հատուած մը (Սեբեր.,
 էջ 212, տող 29—215, տող 12) եւ “զիւրդ
 կարէին ակամայ ունել” խօսքին՝ առանց իրեն
 սովորական “յետ սակաւուց”⁵, “յետոյ” կամ
 “յետ սղի” բացատրութիւններով ծանուցա-
 նելու դուրս ձգուած հատուածը՝ “Կնիք Հաւա-
 տոյ”ի Հաւաքիչը կը կցէ անմիջապէս “Լային
 դստերք Երուսաղէմի” հատուածը (էջ 324,
 տող 34 = Սեբեր., էջ 215, տող 12), որ կը
 շարունակուի մինչեւ “կախեցան իրրեւ զանի-
 ծեալ զփայտէ” (էջ 325, տող 19 = Սեբեր.,
 էջ 215, տող 37)։ այստեղ դարձեալ դուրս
 կը ձգուի “իրրեւ յասպարիսի ընթանամք —
 աւազակքն ընդ նմին իաչեցան” կտորը (էջ 216,
 տող 1 = Սեբեր., էջ 217, տող 24) եւ “կա-

խեցաւ իրրեւ զանիծեալ զփայտէ”⁶ ինչ կը կա-
 պուի “իրք կարեւորք” (Կնիք Հաւատոյ, էջ 325,
 տող 19 = Սեբեր., էջ 217, տող 24), որ
 յառաջ կը տարուի մինչեւ “կամաւ եւ ոչ ա-
 կամայ մեռաւ” (Սեբեր., էջ 218, տող 2)։

ԺԳ. ճառը “Երանելոյն Սեֆէի եպիս-
 կոպոսի Էմեւսի”⁷ որ շառաւիղ — (Աւգերեան,
 էջ 205—211) յատկապէս չի հետաքրքրեր
 զմեզ, քանի որ չունի դասական լեզուին բնորոշ
 կնիք⁸։ անցողակի դիտել կու տանք սակայն
 թէ կրնայ ըլլալ որ այս ճառը նոյն ըլլայ
 Wilartի ծանօթացուցած Eusebii Emesini
 libelli ներուն մէջ շղթայուած De arbore fici
 ճառին հետ. sur le figuier maudit par Notre-
 Seigneur et qui représentait les juifs⁹, թէ-
 պէտ եւ հայ բնագրին մէջ հեղինակն հակառակ
 է թզնին հրէից ժողովարանին հետ համեմա-
 տութեան դնելու. “զայս թզնին առաջինքն ա-
 սացին հրէից ժողովարանին... բայց ես մեկ-
 նութեանս այսմ ընդգէմ ձեռնարկիմ ասել”
 (էջ 207)։

Աւգերեանի հրատարակութեան ԺԲ.
 ճառը (էջ 202—204) Դիւրկոս հաւանորէն
 ԺԳ. ոչ-դասական ճառին հեղինակէն յօրի-
 նուած կը համարի. ab eodem praedicatoro
 confecta esse videtur oratio XII. որովհետեւ
 հոս է որ առաջին անգամ կը գործածուի Սե-
 բերիանու չսիրած “սիրելիք” բացառանշու-
 թիւնը, որ ԺԳ. ճառին մէջ ալ ստէպ կը կի-
 րարկուի, դարձեալ ինչպէս թզնւոյ առակը,
 նոյնպէս հոս սամարացոյն պատմութիւնը կը
 մեկնարանուի այլաբանօրէն. երբեք պիտի չըսէր
 Սեբերիանոս “այրն որ իջանէր յերուսաղէմէ
 յերիքով, այրն Ադամ էր եւ աւազակն սատա-
 նայ էր, (էջ 412) կամ “գետն որ ելանէր
 ոռոգանէր զգրախտն, նոյն ինքն քրիստոս, որ
 ծնաւ ի Մարեմայ կուսէն, զի առակեաց զՄա-
 րիամ յեղեմ” (էջ 410)¹⁰։ Եթէ ճիշդ է այս
 դիտողութիւնը, դարձեալ եթէ ճիշդ է որ
 Wilmartի ակնարկած De arbore fici ճառը
 նոյն է Աւգերեանի հրատարակած ԺԳ. ճա-
 ռին հետ, այն ատեն ԺԲ. ճառն ալ կարելի
 ըլլայ թերեւս վերագրել Եսէֆէիայ Եմեսացոյ։

¹ Կնիք Հաւատոյ ընդհանուր սուրբ Եկեղեցւոյ
 հրատարակեց Կարապետ Եպիսկոպոս, Էջմիածին 1914
 էջ 323—325 = Սեբեր., էջ 212—215։ Կարինեան Յու-
 ցակի մէջ յիշուած “Եսէֆէի եպիսկոպոսի Էմեսացոյ”
 ճառը անտարակոյն նոյն է այս ճառին հետ, Թ. 901,
 էջ 76, որ ինչպէս Աւգերեանի քով, կը յաջորդէ ան-
 միջապէս, էջ 132, 2. ծանօթութեան մէջ յիշուած “Էմե-
 սուսի” ճառը։

² Համեմէ Կորայր Բիւզանդացի, Կորին
 վարդապետ եւ նորին թարգմանութիւնը, Տփղիս 1900,
 էջ 25։ Եւսէֆէի հրատարակուած է Ոսկերեանի
 կեզ զբոլթիւններու շարքին մէջ, Էջ 585—590։
³ Analecta Bollandiana 1920, էջ 248, 250, 252։
⁴ Dürks, անդ, էջ 63։

“Եւսեբիոն” ստուգապէս չենք գիտեր. կը կարծենք սակայն թէ Եւսեպիոն է ու այսպէս կարծելու կը մղուինք Եբեդ-Յեսուի յառաջընթացութենէն թէ Եւսեբիոս Եւսեպիոն ունի “հաւաքած” “քրիստոս” Ստեփանոս = Eusebius Emesenus composuit... et homiliam de Stephanos¹: Վերելի թէ շատ կանուխ արդէն ասորերէնի վերածուած էր այս ճառն ալ, այնպէս որ հինգերորդ դարուն արդէն տրամադրելի եղած էր ասորի տարազով մեր ասորագէտ թարգմանիչներուն. ցանցառ երեւոյթ մը, որ յունարարքաւ Հօր մը ճառը ասորերէնի միջնորդութեամբ կը հայանայ: Այս շատ հետաքրքրական ճառն ալ, որուն մէջ — հակառակ “ասորաց աղքատաց լեզուէն” թարգմանուած ըլլալուն — Եւսեբեայ ոճը այնքան կարկառուն կը ցցուի, ենթարկուած է անտարակոյս փոփոխութիւններու, դժբախտաբար հոս ալ չունինք նախաքննարկելու կամ ուրիշ օրինակներ՝ անսայթաք իր նախկին ձեւին վերածելու համար ժամանակի ընթացքին անհրաժեշտօրէն հետը բերած աղաւաղումները:

Այս երկու անտիպ ճառերէն զատ, զորոնք ստորեւ պիտի հրատարակենք, ունինք Եւսեբիոսի հեղինակութեամբ բաւական ընդարձակ ուրիշ հարազատ հատուած մըն ալ, որ յառաջ բերուած է “Վնիք Հաւատոյ”-ի մէջ. “հոգի Եւսեբիոս”-ը ասէն էր ընդէր “քրիստոս” յարմար էր Եւսեբիոսի մէջ. “հոգի Եւսեբիոս”-ը ասէն էր ընդէր “քրիստոս”-ը². Խորագրով: Այս գրութեան համապատասխան յոյն բնագիր մը Եւսեբեայ անուամբ չկրցայ գտնել. Թէոփորետոս Εὐσεβίου Ἐμεσηοῦ տեղեկով երկու ընդարձակ հատուածներ պահած է մեղի, Migne 85, Pat. gr., էջ 311—316 եւ 316 (τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου), այս հատուածները կան libelliներու շարքին մէջ³. Թէոփորետոսի λόγοςը լատին բնագրին De arbitrio et voluntate Pauli et Domini passione ճառէն է, ուր Թէոփորետոսի քով իրարմէ անջատուած յառաջընթացութիւնները իրարու կապելու իրեւ կամուրջ կը ծառայէ հատուած մը. այս լատին հատուածը հետաքրքրական է անոր համար որ հայ բնագրին գաղափարները կը շօշափէ մերձուստ առանց

բառացի թարգմանութեամբ սակայն անոր հետ զուգընթացաբար¹: Ամէն պարագայի տակ կարելի է “Վնիք Հաւատոյ”-ին մէջ բերած այս հատուածին հարազատութիւնը խնդրոյ նիւթ ընել, քանի որ Հաւատքիչը ուրիշ յառաջընթացութիւններու մէջ այնքան ճիշդ է ու վստահելի: Սակայն եւ այնպէս կարելոր է յոյն բնագիր մը կամ լաւ եւս ճառիս ամբողջական ընտրելագոյն հայ բնագիրը ոչ միայն Եւսեբեայ հեղինակութեան իրաւունքը վերջնականօրէն հաստատելու համար — որ երկրորդական կարեւորութիւն ունի — այլ առաւելապէս հայ դասական մատենագրութեան դարերու ընթացքին կրած կորուստները այսու մասամբ դարմանելու կամ գոնէ բնագրական համեմատութիւններով ալ վերականգնելու համար եղծուած բնագիրը. համետէ միայն “ռչինչ”-ը ի նա պղծութիւնն առ “հոգի Եւսեբիոս”-ը, էջ 326, տող 33. “հայիս ի մեռեալն... հայիս +պղծութիւն”, անդ, “հայիս ընդ մկրտելն ի Յովնանէն”, անդ, “արհամարհիցեմք զընութիւն ասորացի Եւսեբիոս”, անդ, եւ այլն:

Եւսեբեան երկու անտիպ ճառերը հրատարակելէ յառաջ հարկ է տեսնել նախ Աւգերեանի ԺԴ. եւ ԺԵ. ճառերուն ու “Վնիք Հաւատոյ”-ի եւ Մատենագարանիս Թ. 748 շեռագրին ընծայած համապատասխան կարեւոր տարբերակները. մեր սովորութեան համաձայն ընտրելագոյն ընթերցուածները կը տպենք բաց եւ ուր որ պէտք է կը կցենք նաեւ դիտողութիւններ. կը շեշտենք մասնաւորապէս թէ նկատի չենք առնուր մանր տարբերութիւնները, զորոնք քննական հրատարակութեան առթիւ լոկ կարելի է մանրամասն նշանակել: Մատենագարանիս Թ. 456 տուիին մէջ ԺԴ. ճառէն փոքրիկ հատակորոններ կան պահուած, որոնց ընտիր ընթերցուածներն ալ կը կցեմ “Վնիք Հաւատոյ”-ի եւ Աւգերեանի համեմատութեան:

ՃԱՌ Ի ՉԱՐԶԱՐԱՆՍ ՔՐԻՍՏՈՍԻ: —

1. V (= Վենետիկեան հրատարակութիւն, էջ 212, տող 9) “մատնիչն եղեւ ի խնդիր, եւ երթեալ կայր կազմ, ոչ յանխուլ տեղիս, այլ զոր մատնիչն ծարտար դիտէր” = S (= Վնիք Հաւատոյ, էջ 324, տող 17) “մատնիչքն ելեալ ի խնդիր իբրեւ դմատնիչ եւ նա երթեալ կայր... ի զան խուլ տեղիս, այլ զոր եւ մատնիչն...”
2. V “բազում ամբոխ հաւաքեալ” = S պակասաւոր է այս տեղ, որով չենք կրնար վճռել թէ ինչ էր նախնական ընթերցուածը “բազում ամբոխ հաւաքեալ եկեալ որդին սատանայի...”
3. “Նա առ Ադամ իբրեւ ի բարեկամ մտեալ եւ

¹ Catal. c. 36, համետ Assemani, Bibliotheca Orientalis III, էջ 44:

² Վնիք Հաւատոյ, էջ 326—327:

³ Willart, Le Souvenir d'Eusèbe d'Émèse, Anal. Roll, 1920, էջ 250:

¹ Համետէ անդ, էջ 245:

ցուցանէր զգործ թշնամոյն = S "...իբրեւ
զբարեկամ մատեալ, եւ մատուցանէր զգործ
թշնամոյն: — 4. V "յանգիմանեալ կշտամ
բիւր: = S "յանգիմանեալ կշտամբ էր: —
5. V "եւ յունեւ ի սոսն ասէ: = S "յունաւոսն
ասէ: Հմտէ "իբրեւ զկաւ աղտեղէ ոսկին զու-
նէն: Ոսկեբ., Մեկն. Մտթ. Ա, էջ 588.
"զփուշան ուստի եւ ունիցի ոք, յարեան առնեն
զձեռս ունէն: անդ, էջ 649, "զբանս ունէ-
ն նորա բարձրացոյց, Սիրաբ. Ա, 24 (էջ 13):
— 6. V "քանզի ի Կոյն ի սկիկի եւ ի Կոյն եմ
ծնեալ: = S "քանզի յայդ եկի եւ ի Կոյն
ծնեալ եմ: — 7. V "զեւ յայտ է թէ կամաւ
եկն ցուցանել. զեւ բարբառոյն չհանդուրժե-
ցին... = S "զեւ յայտնի լեցի թէ կա-
մաւ եկն յունեւ, զեւ թէ բարբառոյն...: —
8. V (էջ 215, տող 12) "լացին դատերք
երուսաղէմի... եւ ոչ գիտացին զո՞ր թա-
նից էլալ: = S "լային... գիտէին զո՞ր թա-
ն էլալ: — 9. V "ճառես սցուք ուրախու-
թեամբ զմերոյ փրկութենէն: = S "ճառէ
դք զմեր փրկութենէն ուրախութեամբ: —
10. V "Երախտաւորն ընդ աւագակսն եւ ընդ
մեղաւորսն: = S "...ընդ աւագակս, ան մեղն
ընդ մեղաւորս՝ բարբոք եւ գեղեցիկ է ին
խառն ուրդքն: — 11. V "Հնազանդ եղեւ
Յիսուս ի նմին աւուր կրել զարչարանսն, ի
վեցերորդ ժամ ճաշուն: = S "Հնազանդ եղեւ
Յիսուս կրել զարչարանսն. չկայ մնացածք, որուն
հարազատութիւնը կասկածելի է ինծի: —
12. V "պարզեաց Յիսուս զգեղեցիկ եւ սուրբ
բազուկսն: = S պարզեաց եւ Յիսուս գեղե-
ցիկ զսուրբ բազուկն, սրբագրելի հետեւաբար
"զգեղեցիկ եւ զսուրբ բազուկսն: — 13. V
"բեւեռեաց զոտսն եւ զձեռսն ի փայտին Բաբելոն
(զոր Աւգերեան կ'ուղղէ իրաւամբ Բեւելոն):
Ադամ... ճաշակեաց ի պողոյն եւ Յիսուս ճաշա-
կեաց ի լեղոյն եւ զքացախ դառնութեանն: =
S "...զոտս եւ զձեռսն ի խաչին. Բաբելոն Ադամ...
ճաշակեաց զպտուղ ծառոյն, եւ Բրիստոս ճաշա-
կեաց զքացախ եւ զլեղի դառնութեանն: —
14. V "տատասկ բուցի քեզ յերկրէ, Յիսուս
յաւժարութեամբ պոսկեցաւ փշովքն Ադամայ
= S "տատասկ բերցէ քեզ երկիր եւ Յիսուս
պոսկ ի փշոց ընկալաւ: — 15. V (էջ 217,
տող 24) "եւ սրպէս Աստուած կամաւ եւ ոչ
ակամայ մեկնեցաւ: = S "...կամաք եւ ոչ
ակամայ մեռանի: — 16. V "Որք ընդ բնու-
ցեն... իսկ որ գիշնանութիւն ունէր զնեւ
զանձն եւ առնուլ, որպէս ի կուսէն... առ
զմարմին... արար որոշումն իւրոյ հոգւոյն: —
S "որ ընդ բնութեան կարեաւք էին... զեւ...
զմահն կրեցին... զնեւ զանձն եւ նա ոչ երբ
մարմին... արար որոշումն իւր հոգւոյն ի մար-
մն: — 17. V "զոր վեր ի վայր պարսաւեն:
= S "զոր վերն ի վայրն պարսաւեն: Հմտէ
միայն "զամենայն վեր ի վայր աւցտիցեն: Ոսկեբ.,
Մեկն. Մտթ., էջ 445, "զամենայն զսորա վեր

ի վայր տապալեաց, անդ, էջ 619. "զամենայն
վեր ի վայր հարեալ, անդ, էջ 9. "վեր ի վայր
հարեալ եղծաւ, անդ, էջ 28. "յԱբրահամ
վեր ի վայր պանծացեալ պարծէին, անդ, էջ 34.
"զամենայն վեր ի վայր եղծանէր, անդ, էջ 250
եւ այլն: — 18. V "այն են զարմանք մեծ,
քանզի կամաւ եւ ոչ ակամայ մեռանի, այլ ոչ
եթէ ցաւոց ինչ հարկ անգամ, կամ այլոց իւրիք
հարկաւ: (Հայ-լատին հրատարակութիւնը կը
կարդայ "այլ իւրիք հարկաւ) = S "այն են
զարմանք զի կամաւ եւ ոչ ակամայ մեռանի, այլ
եթէ ցաւոց բռնութեամբ կամ այլ(ոյ)
ուրուք հարկաւ: եւ կը յաւելու "իսկ որ
ինքն հրաման տացէ մահու, յորժամ ինքն
կամաւ արձակէ զհոգին: յաջորդ տողերու մէջ
յիշուած Բը տառական նոյն կը ներկայացընէ
V ի հատուածը:

19. V (էջ 216, տող 26) "գու զաւ ի
յերկարն խնդրես, եւ այժմիկ արարից: =
F (= հատակոտորք, Թիւ 456, Գ. 2, Տա-
շեան, Յուցակ, էջ 928) "եւ այժմ ի սկ ա-
րարից: — 20. V "զթշնամոյն պարտութիւնն
ձգեաց միանգամայն ի խաչին եւ կարաց հան-
դուրժել զանարգանսն: = F "միանգամայն
առ հասարակ ի խաչին, եւ չկարաց հան-
դարտել զանարգանսն: Հմտէ վարդանեան,
Բառաքնական դիտողութիւններ Բ, էջ 59: —
21. V "Բարեկէլ զքանչեւ իսն: = F "քարո-
ղէին զքանչեւ իսն, Հմտէ վարդանեան,
Նիւթեր հայերէն բառագրութեան, էջ 57: —
22. V "քակտէին պատառէին գողք երկրի ըն-
դունել զաղտն: = F ունի կարեւոր յաւելում
մը "քակտէին պատառէին գողք երկրի, Էրե-
յոնի պատառէին մարեին վեճ, Բերեւս ոչ ժո-
ժէին անդարտութիւն երկրի ընդունել զաղտն:
— 23. V "Տիպք եւ աւրինակք Յովսէփայ կա-
տարէին որպէս ճառեցան, ի հարց հրեիցն յոր-
դին: = F "...կատարէին որ վաճառեցաւ
ի հարց հրեիցն յորդին: — 24. V ի վեր Թ. 16
յիշուած հատուածը գծախտաբար անըն-
թեանելի է հատակոտորքի մէջ. Տի գէմ V ի հետ
կը միանայ "զնեւ զանձն եւ առնուլ...
իւրոյ հոգւոյն: Ընթերցումներով: — 25. V
"Հայր ի ձեռս (S Հայր, ասէ, ի ձեռն) քո
աւանդեմ զհոգի իմ, ոչ ի ձեռն ամբարշտացն
(S եւ ոչ ամբարշտացն) = F "Հայր ի ձեռս
քո աւանդեմ զոգի իմ, ոչ ի ձեռս ամ-
բարշտացն, զոր վեր ի վայրն պարսաւեն,
տես վերը Թիւ 17:

ՃԱՌԻ Ի ԽՈՐՀՈՐԴԻ ՄԱՏՆՈՒԹԵԱՆ: —

1. V (= Վենետիկեան հրատարակութիւն),
էջ 219 "Եկեոցէ եւ Յուդա ի մէջ՝ քաղա-
քայինն ձեւոյ քաղաքիս: = W (= Մա-
տենադարանիս, Թ. 748, 2.), թղ. 85բ
"Եկեոցէ եւ Յուդա ի մէջ քաղաքիս ձեւոյ:
— 2. V "զոր թէպէտ եւ գիտէր տէրն զնա
զող եւ կծծի, կամեցաւ հատանել ի բա-
րդիցն եւ կարծել զախտս գողութեանն: =
W "զոր թէպէտ եւ գիտէր տէրն գող եւ

կծիծ, կամեցաւ հանել զնա ի բարոյիցն եւ կար-
ճել զախտ գողութեանն, ուղիղ ձեւն անտա-
րակոյս իբրեւ արմատ «լծէ՞ն» է, նախասիրուած
է սակայն «լծէ՞ն» — 3. V «հաւատայր
նմա զարկիւն» զքսակն մտից. հաւատայր
զքսակն, զի իցէ գող եւ մի մատնիչ» =
W «զարկիւն եւ զքսակն մտիցն, հաւատայր
նմա զքսակն, զի իցէ նա գող եւ մատնիչ»
— 4. V «ոչ ողջացոյց զոտնն որպէս զկազ
ողջացեալս ոտիւք» = W «զոտնն ընդ կազսն
գնացեալսն ոտիւք», հմմտէ «ոչ բացաւ
Յուդա տեսանել ընդ կոյրսն բացեալս... եւ
ոչ պարզեաց զձեռնն ընդ կարկամեալսն ձեռաւք
որ (W որք) պարզեցան, եւ ոչ բժշկեցաւ ընդ
ցաւածսն որ (W որք) բժշկեցան... եւ (եւ
չիք W) ոչ նահանջեցաւ ընդ ծովոյն (W ծով-
ուն) դադարելոյ», — 5. V «զոր պատմէին
ի լեռնէ անտի իջեալ ընկեալքն» = W
«զոր պատմէին իջեալքն ի լեռնէ անտի ընդ ըն-
կեալիցն» — 6. V «... սատանայ, չգան-
գիտեաց եւ նա, այլ միւս եւս ժամանակ
խնդրէր աւձ երկրորդ, որ եղեւ գործի եւ
աման չարին: Եգիտ զնա սատանայ անաւթ
պիտանացու ի պէտս իւրոյ նենգութեանն.
յախտս անկեալ գնի... գտի պատճառս,
կարաւ չէ...» = W «սատանայ՝ անաւթ պի-
տանացու ի պէտս իւրոյ նենգութեանն, ոչ
զանգիտեաց եւ նա, այլ միւս եւս ժամանակ
խնդրէր աւձն երկրորդ որ եղեւ աման չարին.
յախտ անկեալ գնի... գտեալ պատճառս թէ
կարաւ չէ...» — 7. V «խոստանային վաճա-
րականքն տալ եղբարցն Յովսէփայ երեսուն
դահեկան՝ գնել զՅովսէփ», տարբեր է նա-
խադասութիւնս Wի մէջ, ընտրութիւն ընե-
լու համար անհրաժեշտօրէն պէտք է յոյն բնա-
գիր մը. «խոստանային եղբարցն Յովսէփու վա-
ճառականքն՝ երեսուն դահեկանի գնել զՅով-
սէփ» ամէն պարագայի տակ ճշգրտոյն է Vի
«տալ... երեսուն դահեկան», քանի որ համե-
մատութեան միւս եզրը ունի «նոյնպէս եւ աստ
հայն (W կային) երեսուն արծաթի», — 8. V
«զի վաճառեցի տեառն որդիսն ի սպանդ» =
W «զի վաճառեցի որդի տեառն ի սպանդ», Wի
այս տարբերութիւնը օգտակարապէս գործածե-
լով ու «հարբաբէ» նոյնակերտ ոչ դասական
աղճատ ձեւը (Ագաթ, էջ 223, տես Նորայր,
Յուշարձան, էջ 169) հիմ գնելով կարելի չէ
կը կարծեմ ջնջել այստեղ «տեառնորդի», որ
ստեպ գործածուած է դասական մատենագրու-
թեան մէջ, հմմտէ «աչք նոցա զծակս բեւեռաց
տեառնորդայն տեսանէին» ի վկայս Արեւելից
(Սոփ. Ի.), էջ 62, «ով ծառայք, որ վաճառէին
զտեառնորդին իւրեանց», Եփր. Ա, էջ 106,
«ն(ա ի)բրեւ եկն տեառնորդին», Եփր. Բ,
էջ 248: — 9. V «զի (W չիք «զի») կատա-
րեցի կանխական աւերիական» = W
«կատարեցի ի կանխական աւերիական»:
10. V «յիւրեանց դատապարտութիւն»
= W «յիւրեանց ի դատապարտութիւն»:
11. V «եգիտ գուռն բաց եւ մտեալ՝ եղեւ

բնակիւն» = W «ետես զգուռն ի բաց եւ
մտեալ բնակեալ եղեւ»: — 12. V «ապա Յոր
ոչ կարէր յաղթել» = W «ապա եւ Յոր...»:
— 13. V «զի թերեւս զանգիտեցէ ինչ,
որոյ...» = W «զի թերեւս զայն գիտիցէ որ
ի ձէնջ, որոյ», — 14. V «ասէին մի մի. մի թէ
ես իցեմ» = W «ասէին մի թէ ես իցեմ», —
15. V «չերկուցեալք յանխղճական
մտացն» = W «չերկուցեալքն յանխղճ մտացն»,
— 16. V «գիտակ իւրոյ մտացն խղճականաց» =
W «գիտակ իւրոյ մտացն...», — 17. V «իբրեւ
կատարեցին իւրաքանչիւր ամենեքեան ասել
համարձակութեամբ» = W «իբրեւ կա-
տարեցին ամենեքեան իւրաքանչիւր ասել հա-
յայնութեամբ»: — 18. V «ապա իւր ի իւր ընդ
քիմն» = W «ապա իւր ի իւր ընդ քիմն», ընդ
է ճիշդը, հմմտէ «մինչեւ յերբ իւր ի իւր իցէք
յերկուս ոտս ձեր», Ոսկեբ., Մեկն. Մտթ. Ա,
էջ 388, «մեծաւ իշխանութեամբ բժշկէր... եւ
ոչ իբրեւ զառաջինն իւր ի իւր», անդ, էջ 716,
«նորա ոչ կարեն կալ հաստատուն, այլ խիբտ ի
խիբտս իւր ի իւր... մի խիբտս ի խիբտս իւր ի
իւր կայէք... եւ ոչ խիբտ ի խիբտս իւր ի իւր
կարիցեն առնել», Ոսկեբ. Մեկն. Պաղ. Ա,
էջ 388, կը կարծեմ թէ ճիշդն ու կանոնաւորն
է «իւր ի իւր» կամ «իւր ի իւր»: — 19. V
«յորում էր խնդիր բաժակին» որ ի բեռնինսն
եղբարցն Յովսէփու, յետոյ յուղեցաւ բեռնն
Բենիամինի, յորում գտաւ, բաժակն գո-
ղունի» = W «... բաժակին ի ձեռնին...
յուղեցաւ ի բեռնն... յորում բաժակ գտաւ
գողունի», — 20. V «նոյնպէս եւ ի կատա-
րել... զհամարձակական հարցուածսն»
= W «նոյնպէս եւ կատարեալ... զհամարձա-
կական զհարցուածսն»: — 21. V «ընդ ատա-
մունսն Խալիլ պատասխանի» = W «նոյնպէս
«Խալիլ զպատասխանին»»: — 22. V W «գրեալ
է թէ ընդ պատառոյն եմուտ ի նա սատանայ»
= S (= Նիքը Հաւատոյ, էջ 323, տող 29)
«գրեալ է, ընդ պատառոյն եմուտ սատանայ»:
— 23. VS «ոչ եթէ հացն զաւրացոյց ի նմա
ղկամ» = W «ոչ թէ հացն զաւրացոյց ի նա
ղկամ»: — 24. V «չնորհքն յանգի մանեցին
զանարժանն իբրեւ չարժանաւոր» = W
«չնորհքն այն յանգիմանէին...», S «... զանար-
ժանն իբրեւ զաւրաբժանաւոր»: — 25. V «եր-
թեալ մտանէր այնուհետեւ չար ոմն ի յանձին
կորուստ», W «երթեալ մտանէր չարն յանձին
ի կորուստ», S «երթեալ մտանէր այնուհետեւ
ի չար որս՝ յանձին կորուստ», առանց յոյն բնա-
գրի կարելի չէ որոշապէս հակիլ այս կամ այն
կողմ: — 26. V «եւ ոչ եւս լնէր», զոր Աւ-
գերեան կը սրբագրէ «լնէր», ինչպէս ունին
W եւ S: — 27. V «զոր ինչ առնելոց ես արա
վաղվաղակի» նախադասութիւնը կը բաժնէ
«պատրաստ էր ամենեւի մը ամենայնիդէն»,
որ սակայն կը թռի թէ իրարու կապուելու
են, ինչպէս է Sի մէջ «արա վաղվաղակի,
պատրաստ եւ ամենայնի ամենեւին», վերջին
այս խօսքը կը պակսի Wի մէջ: — 28. V «ոչ

զի գտմանակն եւ գտման խոյն (այսպէս յօ-
րինակին, ուղղութեամբ խորհրդի), այլ զխորհուրդս
յիւրեանց ժամանակին կատարեսցէ՝
= W “ոչ զի գտման եւ գտմանակն խորհրդի,
այլ զխորհուրդն յիւր ժամանակն կատարեսցէ”,
S “ոչ զի գտմանակն խորհուրդի, այլ զի
խորհուրդն, յորում ժամանակն կատարեսցի”,
վերջին “խորհուրդն ուղիղ կը կարծեմ համա-
ձայնելուն համար “խորհուրդն”ին հետ: —
29. VS “զատիկ ընդ գատիկ... փայտ փոխա-
նակ փայտի” = W “զատիկ ընդ գատիկ... փայտ
փոխանակ ընդ փայտի”: — 30. VW “գառն
փոխանակ ոչխարացն”, S ունի “զի գառնն փո-
խանակ ոչխարացն մատնիցի”. վերջաւորու-
թիւնն այսպէս է Vի մէջ “մահ ընդ մահու, որ
եղեւ կեանք արարածոց. ի Բրիտանիա տէր մեր.
որում փառք յաւիտեանս ամէն”, իսկ Wի մէջ
“մահ ընդ մահու կենդանութեան արարածոց.
որում փառք յաւիտեանս յաւիտենից ամէն”:

Ինչպէս վերը ակնարկուեցաւ, “ի սուրբ
առաքեալն, ճառը կամ խաւարը ասորի չա-
փական բնագրէ մը հայացած կը թուի. չա-
փերը բնականաբար տուժած են հայ թարգ-
մանութեան մէջ իրենց գոյութիւնը, սակայն եւ
այնպէս դեռ զգալի են անոնք. մենք կը հրա-
տարակենք մեր բնագիրը արձակ այնպէս ինչպէս
ներկայացած է. մատնանշելու համար սակայն
նախկին երկտողեան տուներու մէջ ամփոփուած
գաղափարներու բաժանումը, միջակէտով իրարմէ
կը զատենք նախագասութիւնները. քանի մը
տեղ շատ կը կաղան հատուածները, որմէ կա-
րելի է եզրակացնել թէ տողեր կամ թերեւս
նաեւ ընդարձակ հատուածներ յապաւուած են
հայ տրամադրելի բնագրին մէջ. այս պարա-
գային դժուար է մեզի հետեւաբար միջակէտ-
ներով զատել հատուածներու անկումով իրա-
րու կցուած պակասաւոր նախագասութիւնները:
Ճառիս առեղծուածային մանաւանդ թէ անի-
մաստ տեղերը լուսաբանելու համար փորձեցի
նոյն իսկ երբեմն յանդուգն սրբագրութիւններ,
զորոնք սակայն վերապահօրէն մուծած եմ
բնագրին մէջ՝ սպասելով ընտրելագոյն բնագրի
մը որովհէտ ընթերցուածներուն:

Երանելոյն Նուսեի Եմեսու եպիսկոպոսի
ի սուրբ Առաքեալն ասացեալ:

Որոտրդովք ի խորոց ամբարշտութեանց
ձգեաց եհան զմեզ Բրիտանիա, որոտրդովք յա-
նաւակութեանց մեզաց ցածուցեալ կորկեաց զմեզ:

1 A (= Արմաղանեանցի օրինակն) ունի
Չարբ հանալեանի քով միայն “Եմեսու եպիս-
կոպոսի Եմեսու խաւար”: — 3 A որոտրդովք իւրովք
յամպարշտութեան: — 4 օրին. “էհան” — 5 A յա-
նաւակութեան ցանկութեանցն. — 5 այսպէս “ցա-

նորիմք եւ անուշացոյց, քանզի եցոյց մեզ զնոսա
աղ. եւ նորիմք լուսաւորեաց, քանզի կոչեաց
զնոսա լոյս աշխարհի: Փորոնք եւ նուազք էին
քարողքն, այլ զաւրութիւնն մեծազաւր. առանց
գպրութեան եւ տգէտք, այլ նորաք յայտնե-
ցաւ Աստուծոյ իմաստութիւնն: Առանց կարծեաց
մնացեալ քարողութիւնն, մի մարդկեղէն պարկեշ-
տութեամբք զարդարեալ, որ չեն պարկեշտու-
թիւն(ք), այլ կարծիք պարկեշտութեան:

Մի ոք ազնուական եւ մի ոք մեծատուն վասն
մեր աղքատացեալ՝ արկ կուտ պատրանաց առա-
քելոցն (յ)անկուցանելի, այլ (եւ) խրատուցանելի.
եւ որպիսի ինչ իցէ տեսանել զկուտ եւ զկեր պա-
տրանաց: Զի կանխեալ անկեալ էաք ի ցանկու-
թիւն՝ դառնաճաշակ կերակուր կարգեաց եւ ընդ
դէմ ցանկութեանն եւ յաղթեաց. եւ քանզի
կանխեալ անկեալ էաք յարեցութիւն որկորտու-
թեան՝ քարողեաց պահս եւ հաւատարիմ եղեւ:
Ոչ պատիւ ինչ յաշխարհի, այլ հալածանաւք
հալածէին քարողքն, եւ հաւատարմացուցանէին
զայլս մտանել ի հալածանս, եւ քարողութիւն
վասն այնր որ ի խաչն եւ. եւ ամենայն ինչ խրա-

ծուցեալ A՝ մինչ օրին. “ցածուցեալ” — 6 օրին.
“նորիմք” A “զի նորաք եւ անուշացոյց” — 6-7 A
զնոսա մեզ աղ: — 7 A ունի “նորիմք եւ”, օրին.
“նորիմք” — 8-9 այսպէս A՝ մինչ օրին. “նուազք
եւ քարողք”, արդեօք “չարողք” — 9 օրին. “զա-
ւրութիւն”, A արդարութիւնն. հմտութեամբ “զաւրացու-
ցանէ զանգաւրս Բեթաւուր զաւրութեանն”, Ե զնիկ,
էջ 8. “զամենատես տեսութիւնն Բեթաւուր զաւրութե-
անն”, Ո սկէբ., Մեկն. Մտթ. Ա, էջ 33. “կենդանի
վայրք Աստուծոյ Բեթաւուր զաւրութեանն”, անդ, էջ 86.
“որ Բեթաւուր զաւրութեանն միայն է”, Ո սկէբ., Մեկն.
Ես., էջ 174. միայն Բեթաւուր զաւրութեանն Աստուծոյ
տացութիւնն”, Բ արսեղ., Վեցօր., էջ 52 եւ այլն:
— 10 A առանց գպրութեան տգէտք: — 12 օրին.
“պարկեշտութեամբք”, իմաստին համար հմտութեամբ ասոր.
] Ես. բառը: — 16 հմտութեամբ “արկ կուտ աղանդին, զի
նովաւ որոտրդովք զամենայն երամս”, Ե Բ Բ Բ Բ, Բ,
էջ 129: — 17 “յանկուցանելի” գործածուած է այստեղ
“յանկուցել, գրաւել”, իմաստով եւ իրենց այսպիսի նոր
է գասական մատենագրութեան մէջ, միեւնոյն յանգ կամ
յանգ արմատն ունին նաեւ յանկուցել (“քանզի յանկուցել
միմեանց են հաղորդութեամբք”, Բ արսեղ., Վեցօր.,
էջ 77, նաեւ էջ 117, 134). յանկուցել (“զի եւ մեր իսկ
սովորութիւն է զմիացեալս եւ զկարի յանկուցել մի մար-
մին անկել”, Ո սկէբ., Մեկն. Պաւղ. Ա., էջ 778,
տես նաեւ էջ 828), յանկութեան (“ցամաքն ինչ մի է
երկրի, որ ունի յանկութեան ընդ բնութեան նորայն,
Բ արսեղ., Վեցօր., էջ 76), յանկի կամ յանկի (“մէ
այն ինչ յանկեր ի մարդկան բնութիւնն”, Ս Բ Բ Բ.,
էջ 181. “հաւան միտք ի նա յանկելն”, Ո սկէբ., Մեկն.
Մտթ. Ա., էջ 134 եւ այլն) եւ յանկուցանել կամ յան-
կուցանել (“յանկուցանելն յինքն զմիտս նորայն”, Ո սկէբ.,
Մեկն. Մտթ. Ա., էջ 489. “այն յանկութեանն յան-
կուցանել”, Ո սկէբ., Մեկն. Պաւղ. Ա., էջ 535) եւ այլն:
— 17 օրինակին “Բրաբաբա ցաւանդել”, ընթերցուածք կը
կարդամ “Բրաբաբա ցաւանդել”, աչքի առջեւ ունենալով
տող 28 “այլ Բրաբաբա ցաւանդել յայն կոչէին” նորա-
գիւտ ձեւը: — 18 օրին. “չարողք Բրաբաբա ցաւանդել
զոր այսպէս կ’ուղղենք”: — 19 “յանկութեան անկեալ” բա-
ցայայտ առարարութիւն է, հմտութեամբ Ես. բառը:
— 20-21 օրին. “Եւ ք զի ցանկութեանն” զոր
ուղղեցի “Եւ ք զի”: — 23 “հաւատարիմ եղեւ” ի հա-
մար հմտութեամբ.] Ես. բառը: — 26 օրին. “զայնս”,
— 27-28 օրին. “Բրաբաբա ցաւանդել եւ, զոր ուղղեցի
տող 17 եւ 28 գրածուած “Բրաբաբա ցաւանդել” անդ

տուցիչ էր, այլ խրատուցանելու էր յայն կո-
 չէին, եւ գային ի հաւան. քարոզքն նուազու-
 30 [եւ] թուով քանի ինչ բաւական էին. երկուտա-
 սանքն յաշխարհս ամենայն առաքելով՝ մատեն
 ի մարտ պատերազմի առ ճարտարախաւսն եւ
 (չ)իմաստունք՝ առ աւրինադիրսն. այլ եւ կազել
 դադարեցին որք յառաջագոյն(ն) ոգորեցան, քանզի
 35 յաղթեցին եւ հաւատացան քարոզքն ճշմարտք:
 Ոչ չափովք յաւրինականաւք, քանզի բաւական
 են դէտք ճշմարտութեանն (նա) եւ միայն ի մերկ
 երեւելեան՝ առ ի հաճել եւ հաւանեցուցանել.
 զի եւ խափանական իրաւքն քարոզեալ յաղթեցին.
 40 քարոզքն հրեայք, ատեցեալ(ք)ն յազգէ, եւ ոչ
 ի հրէաստան ուրեք քաղաքէ, եւ ոչ յերեւելի եւ
 յարուեստական գեղջէ. ի Բեթսայիդայ, որոյ եւ
 անունն ձկնորսական արուեստ նշանակէ, ընդ
 հաւն որդիքն Զբեդեայ, նոքա եւ եղբարք նորա.
 45 ոչ իրբեւ անկեալք եղեն որսորդք ձկանց, այլ
 ի հաւն ժառանգութենէ ունէին զարուեստ[ս]
 ձկնորսութեանն, ապա ի ժամանակի արուեստի
 արուեստագէտք. ոչ գնոսա ինչ պարուսեմ, այլ
 զի զհանգէս զարուսեմանն քարոզեցից. զի յոր-
 50 ժամ իմանայցես թէ ոչ էին բաւական այնմ
 ամենայնիւ[ւ] աշակերտքն, հաւանեցիս փառաւ-
 որե[ւ] զԱստուած. անշանք եւ աղքատք երեւէին
 յազգէ, եղեն նշանաւորք եւ իմաստունք. եւ այն-
 պէս էին աղքատք, զի եւ զաղքատական զուականն
 55 ետ ի բաց թողուլ. ոչ հաւանեցուցին մեծու-
 թեամբք, քանզի ոչ ընդ գնոց վաճառեցաւ առ-
 տուած պաշտութիւնն. ոչ յաւժարեցուցին աղ-
 նուականութեամբ, զի մի մարդկան համարեցի
 քարոզութիւնն. ոչ առաջի սուրհանդակս եւ զինի
 60 սպասաւորս, ոչ պատիւ աշխարհաց, այլ եւ ոչ
 աւել եւ ձորձ բաւական. միապարեգաւտք, գրէ

[ե]թ մերկք եւ բոկք, առանց կաշկաց, յան-
 կարծ ուրեք հողաթափաւորք. ամենայն ուրեք
 նուազք եւ փոքունք, եւ զարուսեմամբք մեծք եւ
 մեծատունք. ոչ բառնային հաց ընդ իւրեանս եւ
 65 քարոզէին զհացն երկնաւոր. ոչ կրէին ընդ
 իւրեանս քուսկ եւ պղինձ, եւ քարոզէին զերկնաւոր
 գանձն. եւ զոր քարոզէինն չերեւէր թէ հաւա-
 տարիմ իցէ. ելեալ ընդ ազգս ամենայն պատմէին
 եթէ ի հրէաստանի ոմն եւ ի խաչ, թողէք զհայ-
 70 րենի աստուածս եւ երկիր պագէք խաչեցելոյն:
 Երկու երկու առաքեցան, եւ զմինն միայն փա-
 ռաւորեցին, անհաւատալի թուէր քարոզութիւնն,
 այլ յաղթեաց ճշմարտութիւնն:

(Հարանիւս)

Հ. Ա. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

ՄՏԵՓԱՆՈՍ ԹԱԽԱԹԵՅԻ

Եւդոկիա կամ Թոխաթ ԺԶ դարու եր-
 կրորդ կէսին Փոքր Ասիոյ ամենափարթամ եւ
 վաճառաշահ քաղաքներէն մին էր, վայելուչ
 դրից մէջ: Բնիկներէն մին՝ Յակոբ Թոխաթեցի,
 օտար երկնքի տակ հայրենիքին կարօտով՝ այս-
 պէս կ'երգէր անոր գեղեցկութիւնը (Հայաստա-
 տում, Գ. էջ 317—318).

Եւդոկիա դու գովական,
 նման երկրին Պաղեստինեան
 Բաղրամ բարեօք եւ զանազան,
 ի քեզ բնակել շատ դը ցանկան...
 Վայելագեղ է նկար քոյին,
 ի մէջ երկու ձորամիջին,
 Թիկունք տրեւալ ես դու դարին,
 եւ կու հայիս յերես դաշտին:

Մթթ. Ա, էջ 502: — 63 յօրին. «յանխարձարէ»,
 անիմաստ բառ մը, զոր ուղղեցի «յանխարձարէ», որ
 գրեթէ հոմանիշ է տող մը վեր գործածուած «գրեթէ»-ին
 կամ իրբեւ «դու ուրեք եւ անաւոր», «հաղու ուրեմն»,
 «միայն» եւ այլն. հիմնով «եւ այն իսկ է գործք նոցա
 եւ նոյն կեանք, զի զտէրուինս եւեթ հոգայցեն եւ
 զերեւանցն յանխարձարէ ընդ երեկոյն», Ոսկեբ.,
 Մեկն. Պաւլ. Ա, էջ 148 = τὰ δὲ αὐτῶν πολλὰ καὶ
 μετὰ τὸν (հաղու ուրեմն) ἐσπεράς μέγας, «յանխարձարէ
 տեսանես եթէ ծառայ զծառային յափշտակիցէ եւ կամ
 թէ զիր ինչ ապականիցէ», անդ, էջ 150 = καὶ οὐ α-
 νίκα δ' ἂν ἰδοίς οἰκέτην τὰ τοῦ οἰκέτου ἀσπάξοντα ἢ λυ-
 πονόμενον, «այլ յանխարձարէ ինչ երեք իրք պա-
 տահեցին, եթէ յանխարձարէ գոր ինչ ասիցեն ինիցի,
 անդ, էջ 254 = ἀλλ' ἐπιτυχία μόνον τὸ προῖμα ἔστιν,
 εἰ πὸς τὴν καὶ προεῖποιεν «եւ չպատահէի որ ջնայի,
 εἰ πὸς τὴν καὶ προεῖποιεν «միջոցեւ աշակերտն աշակերտ
 լիցի եւ ծառայն ծառայ, չկրեն անցանել ընդ պատիւ
 վարդապետին եւ տեսանն, բայց թէ յանխարձարէ
 «յանխարձարէ: Հոս «յանխարձարէ եղծուած եղած է «յանխարձարէ:
 67 յօրին. «միապարեգաւտք», հիմնով «մերկս առաքել
 զնոսս եւ միապարեգաւտքս եւ բոկս», Ոսկեբ., Մեկն.

ծանոթ ձեւերուն վրայ յենյով. նման խանգարումի
 օրինակներ տես «անխարձարէ» եւ «անխարձարէ» (էջ 44),
 էջ 44), «չար բն», եւ «չարէ» (անդ, էջ 24), եւ այլն.
 տես Վարդանեան, Բառարանական դիտողութիւն-
 ներ Բ, էջ 32—33: — 30 յօրին. «երկունք եւ տասն»,
 որ յառաջ եկած է ԲԺ գրութեան սխալ ընթերցումէն,
 ուղղեցի «երկուսանք»: — 31 օրինակին «չար-
 բն» անիմաստ բառերն ուղղեցի «առաքելաւ
 մատեն», որուն ուղղութեան մասին տակաւ չեմ կրնար
 պնդել: — 34 օրինակն ունի «դադարեցին որք յա-
 ռաջագոյն գրեցեն», զոր սրբագրած եմ: — 36 օրինակն
 ունի «յաւրինականք», իմ ընտրած ձեւին համար տես
 «ոչ լուսին փոփոխեալ եւ զանփոփոխն քարոզեալ եւ
 ոչ պարեն աստեղացն յաւրինական կայանիքն զյաւրի-
 նիցն», Սեբեբ., էջ 2: — 37 «եւ միայն ի մերկ (եւ
 մերկ?) երեւելեան» կասկածաւոր կը թուի ինծի: —
 39 յօրին. «յաղթեաց»: — 40 յօրին. «քարոզքն,
 հրեայք յաւրինական յազգէ եւ ոչ հրէաստան աւրէնք քա-
 ղաքէ»: — 43 «ձկնորսական արուեստ», հետաքրքրա-
 կան այս մեկնութեան հիմը կը կազմէ անտարակոյս
 43 J. J. Mann, Lex. Syr., էջ 300 եւ 302), այլուր «Բեթ-
 Wutz, Onomastica sacra, Untersuchungen zum
 Liber interpretationis nominum hebraico: um des
 hl. Hieronymus, Leipzig 1915, Հատոր Բ, էջ 872
 եւ ընդարձակօրէն Հատոր Ա, էջ 411—412: — 46 յօ-
 րին. «ժառանգութիւնն»: — 47 «ապա ի ժամանակի»
 եւ այլն կը կաղայ: — 60 յօրին. «աշխարհաց»: —
 61 յօրին. «միապարեգաւտք», հիմնով «մերկս առաքել
 զնոսս եւ միապարեգաւտքս եւ բոկս», Ոսկեբ., Մեկն.